

Vint-i-cinc idees i algunes propostes per a una nova cultura del territori (una reflexió des de Catalunya)*

Enric Tello

Director del Departament d'Història i Institucions
Econòmiques de la Universitat de Barcelona i
membre del Consell de Redacció de la revista
Global Environment

1. El primer objectiu de la gestió del territori ha de ser *conservar i millorar del funcionament ecològic de la matriu territorial* entesa com un tot. No únicament la conservació d'una sèrie d'espais naturals aïllats, o d'espècies singulars i emblemàtiques. Aquest principi, que hauria de condicionar tota la resta d'usos dels recursos naturals al manteniment del seu bon estat ecològic, ja ha estat acceptat, si més no sobre el paper, a la Directiva Marc de Gestió de l'Aigua a la Unió Europea de l'any 2000. Malgrat que el mateix any es va llençar a Firenze la "Carta Europea del Paisatge", que ha inspirat en alguns països o regions europees les primeres Lleis del Paisatge com l'aprovada el 2005 al Parlament de Catalunya, aquest criteri no s'ha obert encara camí en la gestió i ordenació del territori. Per fer-ho cal anar molt més enllà d'una mera condicionalitat paisatgística superficial, situant la salut dels ecosistemes com a prioritat real a totes les decisions que afecten el territori (des del pla d'espais fluvials, la delimitació i inventari de masses d'aigua o el pla de cabals de manteniment a la nova política de l'aigua, fins als plans directores de política forestal, les directius de connectivitat ecològica, l'estratègia de protecció de la biodiversitat o la xarxa Natura 2000, passant per tota la política agrària i ramadera, el disseny d'infraestructures, i qualsevol de les passes del planejament territorial, des de la política d'habitatge fins els Plans Territorials o l'avaluació ambiental estratègica dels plans i programes d'urbanisme). Hem d'entendre que els recursos i serveis ambientals del territori són un patrimoni comú insubstituïble, amb una capacitat limitada que mai no podrà sostenir un creixement il·limitat, ni podrà ser restituint després d'haver patit danys irreversibles.
2. Tal com proclama la "Carta Europea del Paisatge" de l'any 2000, d'on parteix la llei catalana recentment aprovada, *tot el territori és paisatge*: des dels espais urbans i periurbans, o els polígons industrials i les infraestructures, fins els espais naturals protegits, passant pels mosaics agraris, hortícoles i forestals. Uns i altres han de poder-se combinar, i conviure dins un gradient diversificat de presència i intervenció humanes, mantenint en bon estat ecològic el funcionament dels sistemes naturals de tot el territori per tal de garantir la continuïtat dels serveis ambientals que ens proporcionen. Per això qualsevol actuació sectorial que afecti el territori ha de situar com a primer objectiu el manteniment i millora del seu bon estat ecològic (incloent els aspectes intangibles, com ara la bellesa, a més dels materials i tangibles).

* Agraïxo a Martí Boada, Anna Bosch, Ramon Garrabou, Manel Larrosa, Josep M. Mallarach i Salvador Milà les seves crítiques i suggeriments, sense que això els faci responsables dels meus propis desencerts. El text segueix obert a nous debats.

3. *Les polítiques de conservació de la natura desenvolupades en el darrer mig segle han arribat arreu del món a un atzucac.* Aquesta cul-de-sac obliga a posar en qüestió dues idees fonamentals, una explícita i l'altra implícita a la filosofia tradicional de la conservació ambiental. La primera idea que cal abandonar és l'errònia creença que la protecció d'espais naturals ha de consistir en la retirada de qualsevol forma d'intervenció o presència humana en els mateixos, per tal de "retornar-los" a un suposat estat "natural" primigeni. La segona és un efecte pervers, i clarament no desitjat pels qui durant molts anys han abraçat honestament aquella filosofia de la conservació: el supòsit que, més enllà de la frontera dels espais "naturals" protegits, les accions humanes sobre la resta del territori podrien desenvolupar-se sense límits ni miraments, atès que la "preservació" de la diversitat biològica ja estaria garantida. L'Estratègia Mundial de la Conservació ja distingeix des del 1980 entre un mer concepte de "preservació" consistent a mirar i no tocar, i el veritable concepte de *conservació* que implica l'ús sostenible, prudent i responsable dels recursos i serveis ambientals del territori. Però aquesta filosofia de la conservació encara no ha arribat a ser realment entesa pels qui dissenyen les polítiques públiques dels països i regions europees, i menys encara a practicar-se com cal. La superació d'aquelles velles creences que l'experiència pràctica de la gestió ambiental, i l'elaboració teòrica de l'ecologia del paisatge, han demostrat que són profundament errònies, ens porta a situar com a nou objectiu de la conservació *el manteniment i la millora del bon estat ecològic del territori com un tot.*
4. L'indicador més clar del bon estat del territori és la salut dels seus ecosistemes, i la biodiversitat que poden acollir. Però no és fàcil entendre què és la biodiversitat, i massa sovint es confon amb una mena d'inventari patrimonial *ex situ* de la diversitat biològica. Allò que més importa no és només quantes espècies diferents hi ha en un espai, sinó com es combinen de formes diverses i interaccionen entre elles a cada lloc concret. De la mateixa manera que la riquesa de la comunicació no prové només del nombre de lletres de l'alfabet, sinó de la seva combinació en paraules diverses que adquireixen significats diferents, la riquesa en biodiversitat sorgeix de les combinacions de la diversitat biològica que donen diferents expressions al territori, generant una gran varietat de paisatges. És per això que la biodiversitat està estretament relacionada amb la *topo-diversitat*, o la multiplicitat d'ecotons. *Per afavorir i conservar la biodiversitat la clau es troba en l'estructura i la connectivitat eco-paisatgística de la matriu territorial sencera.* Per mantenir el bon estat ecològic del territori cal que l'estructura del seu mosaic de peces o tesel·les diverses ofereixi hàbitats a un ampli ventall d'espècies animals i vegetals, i que la seva recerca d'oportunitats d'aliment i interacció no es vegi entorpida per barreres infranquejables que n'aïllin les poblacions.
5. Entre les zones urbanes o industrials en un extrem, i els espais naturals protegits a l'altre, són els espais agrícoles i forestals els que ocupen una major proporció de la matriu territorial. Multitud d'espècies considerades emblemàtiques que troben refugi en espais protegits per niar i reproduir-se fan, a la vegada, un intens aprofitament tròfic dels espais agrícoles, hortícoles i forestals humanitzats, on també viuen i es reproduïxen moltes altres espècies. *De l'estat*

dels mosaics agroforestals en depèn, per tant, la qualitat ecològica de la matriu territorial com un tot.

6. Una de les dificultats més greus per desenvolupar una nova cultura del territori, orientada a mantenir i millorar el seu bon estat ecològic, rau en el fet que l'agricultura, la ramaderia i la silvicultura han esdevingut als països desenvolupats activitats econòmiques cada cop més residuals, que generen molt poc valor afegit al mercat i donen ocupació remunerada a una població treballadora cada cop més minsa i envellida. Tanmateix, *l'estat actual i futur de la major part del territori segueix dependent d'una població activa agrària empètitada i empobrida.* No es tracta només d'una pèrdua de braços o "actius", sinó del perill d'esvaïment de moltes cultures agrícoles, pecuàries i forestals tradicionals, amb una gran diversitat de coneixements empírics i pràctiques o oficis que s'havien desenvolupat per assaig i error al llarg de la mil·lenària coevolució de les diferents agricultures a diferents bioregions del planeta. *Però quan més necessàries són en un món sotmès a un canvi global incert, les velles cultures pageses es troben en perill d'extinció.* Aquesta és una de les contradiccions més pregonas d'un món sotmès a un procés de globalització mercantil insostenible, tal com denuncien arreu del món les plataformes rurals, i també recentment a Espanya la "Declaración de Somiedo sobre culturas campesinas y biodiversidad". En la Conveni per a la Biodiversitat i el Conveni de la UNESCO per a la salvaguarda del patrimoni cultural intangible del 2003 es parla també de la necessitat de conservar el "coneixement ecològic tradicional" dels vells oficis i pràctiques. El *World Heritage Center* de la UNESCO ha posat en marxa una Banca Mundial dels Coneixements Tradicionals per impulsar la preservació i el bescanvi entre aquelles velles cultures agràries que havien esdevingut sàvies en la gestió ambiental del territori. Parcs agrícoles com el que a Catalunya s'han aprovat al Baix Llobregat o Gallecs són només l'inici d'un gran moviment que ha d'abraçar tot l'espai agrari per donar futur i vitalitat al món rural. Els nous enfocaments de la política agrària i el desenvolupament rural a la Unió Europea podrien afavorir-ho, sempre i quan siguin entesos com un veritable canvi de paradigma i no únicament com un mer complement accessori d'unes pràctiques agroramaderes insostenibles.
7. La degradació de la qualitat ambiental del territori prové, per una banda, de les dinàmiques que intensifiquen els usos humans a una petita part del mateix, farcint-lo d'espais urbanitzats, activitats industrials, infraestructures i activitats agrícoles o ramaderes intensives fins a límits insostenibles. Mentre per una altra banda també s'origina a les dinàmiques socio-ambientals derivades de l'abandonament del món rural a la major part del territori. *El deteriorament ambiental prové tan de l'excés com de la retirada de la intervenció humana al territori.* Això és particularment rellevant per als paisatges mediterranis.
8. Degut als efectes sobre l'accidentat relleu d'unes precipitacions i uns cursos fluvials molt irregulars, combinats amb una forta insolació, els paisatges mediterranis es caracteritzen de forma natural per una elevada diversitat de cèl·lules territorials i ecotons o zones de transició diferents sotmeses a fortes variacions en l'espai i el temps. Les solanes contrasten amb les obagues, les planes amb la muntanya, l'aridesa amb els esponerosos efectes de l'aigua sobre la vegetació de ribera, els rius amb les rieres intermitents, les pluges torrencials i

les grans avingudes amb els períodes d'intensa sequera, i així successivament. Aquest és el secret de l'elevada biodiversitat d'aquesta particular regió de la Terra. Al llarg de mil·lenis l'activitat tradicional agrària ha treballat amb aquest tret distintiu de la matriu territorial mediterrània, i ha après per assaig i error a coevolucionar amb ella cercant diferents equilibris dinàmics entre explotació i conservació a través de la localització en l'espai d'anells o teselles de presència i activitat humana territorialment diversa. El resultat ha estat *la magnífica varietat de mosaics agro-forestals que han configurat els nostres paisatges tradicionals a la Mediterrània, on la intervenció humana al medi ha tendit generalment a incrementar o mantenir l'agrodiversitat i la biodiversitat com a garantia d'estabilitat.*

9. *Però la gran transformació experimentada per l'agricultura amb la mal anomenada "revolució verda", difosa a gran escala després de 1950, ha generat un gravíssim desencaix territorial de l'activitat agrària que ha portat a la fi de la vella gestió integrada del territori.* La cria ramadera intensiva engreixa races al·lòctones d'animals amb pinsos importats, i contamina greument moltes de les comarques catalanes amb un excés de purins. La producció agrícola i hortícola es concentra en una petita part del sòls més fàcils de mecanitzar, on l'aplicació en massa de fertilitzants de síntesi, rec, pesticides i herbicides a unes llavors d'alta resposta adquirides a les empreses multinacionals, i conreades en règim de monocultiu, ha convertit l'agricultura en una important font de contaminació difusa (mentre agricultors i ramaders es troben cada cop més presoners de les cadenes agro-industrials, que acaparen la major part del valor afegit venent-los llavors, fertilitzants i agro-químics per una banda, i comerciant-los els productes per l'altra). La resta de l'antic espai agrari ha perdut tota mena de funció econòmica, i ha iniciat un procés de reforestació fruit de l'abandonament de les antigues agricultures de vessant. L'arquitectura del paisatge pacientment construïda pel treball pagès, amb una immensitat de feixes o bancals amb terrasses de pedra seca, i multitud de xarxes de camins de totes mides, sovint molt ben dissenyats, conformen un patrimoni cultural que sembla condemnat a desaparèixer en poc temps sense que ni tan sols hagi estat cartografiat, inventariat i catalogat.
10. El desencaix territorial dels fluxos materials i energètics que mou aquesta activitat agrària cada cop més insostenible, ecològica i econòmicament, i que tanmateix segueix ocupant la major part del territori, ha originat una dràstica simplificació dels paisatges agrícoles i forestals. *L'antic mosaic agro-forestal mediterrani ha estat substituït a les planes per unes peces cada cop més grans i uniformes de monocultius intensius, on sovintegen unes granges industrials d'engreix animal territorialment desintegrades, mentre als llocs pendents dels vessants proliferen unes masses contínues i uniformes de boscos joves, monoespecífics, excessivament densos, molt vulnerables i no aprofitats.*
11. Aquesta doble dinàmica d'intensificació i abandonament és a l'origen de *dues de les tres patologies ambientals més greus del nostre territori: la degradació en quantitat i qualitat de les aigües superficials i subterrànies* —que a Catalunya, per exemple, afecten al conjunt de les conques internes i el tram final de la conca de l'Ebre—, d'una banda; i *la creixent epidèmia d'incendis forestals* que —altre cop a Catalunya, com a tants altres llocs de la Mediterrània i Europa— tenen la

seva principal arrel en el fet que ara hi ha ara molt més bosc que en gairebé qualsevol altre moment del mil·lenni precedent, però es tracta d'un bosc desatès, per manca de rendibilitat econòmica, on quasi tots els usos recollidors múltiples tradicionals han desaparegut (a Catalunya l'única gran excepció són els bolets, on el valor econòmic dels que s'apleguen a les superfícies forestals supera el de la fusta i la llenya venuda, sense que els propietaris o els comunals en rebin cap benefici). Els pocs boscos madurs que resten al país han esdevingut els únics rendibles, i la seva tala també pot comportar greus pèrdues de la biodiversitat que atresoren.

12. Molta gent segueix creient erròniament que el bosc augmenta la disponibilitat d'aigua, sense adonar-se que també en consumeix. Els boscos tenen, certament, un important paper en la protecció del sòl, l'estabilitat dels vessants, la regulació del balanç hídric i la reducció del risc hidro-geològic de les avingudes (que constitueixen, de llarg, el primer risc natural del nostre país). En aquest sentit, molts boscos de muntanya són protectors en el sentit més literal del terme. Però a la vegada és cert que en força casos l'augment de l'evapotranspiració que origina el creixement del bosc pot igualar o superar els efectes que també té quan a l'increment de la precipitació i la regularització de l'escolament a la conca. Per això –i molt especialment a la bioregió Mediterrània— *tenir més boscos pot voler dir, sovint, tenir menys aigua*. Una part de la pèrdua de moltes de les antigues fonts té aquest origen. També la disminució dels cabals de molts rius i rieres (inclosos a Catalunya una part dels que ha perdut el Delta de l'Ebre i que no es poden atribuir als increments d'extraccions als polígons de rec, les ciutats i els usos industrials tot al llarg del recorregut del riu).
13. L'estrès hídric que caracteritza la bioregió mediterrània també implica que per manca d'humitat les poblacions de microorganismes o insectes sapròfits no poden descompondre tota la biomassa morta que genera el creixement del bosc. Les parts llenyoses seques i amb major contingut de lignina tendeixen a acumular-se als sòls forestals fins que un llamp, o qualsevol altra font d'ignició, provoca la seva descomposició a través del foc. Aquesta és la raó ambiental per la qual *el foc ha estat sempre un factor de la dinàmica evolutiva dels boscos mediterranis, i també de les formes tradicionals d'adaptació humana en aquest medi*. Les cultures pageses tradicionals de Catalunya van fer un ampli ús dels «formiguers» i les «boïgues», per exemple. Amb els «formiguers» es retirava llenya menuda del bosc per cremar-la als camps en piles recobertes de terra, i fertilitzar-los amb les cendres. Les «boïgues» catalanes o les «rotes» de Mallorca obrien clarianes al bosc, on es plantava vinya o es sembraven cereals com a cultius temporals, i un cop acabat el seu cicle el sòl es retornava al bosc. Els espessos boscos actuals estan farcits de «sitges» o «placeson havien cremat durant segles multitud de carboneres. També hi ha hagut un llarg consum històric del sotabosc o l'árbufia, especialment en forma de «feixines» de bruc i d'arboç, i de «costals de brancada» també anomenat «torrat de pi», que per la seva gran capacitat d'ignició eren els encenalls bàsics a totes les llars, i per posar en marxa tota mena de forns de pa, de ceràmica, ollereries, rajolereries, bòbiles, etc. L'aprofitament de pastures naturals pel bestiar del terme o transhumant, i l'ús de les carrerades, també mantenien obertes moltes clarianes en espais forestals no sempre forestats.

14. Durant molts segles els boscos mediterranis van coevolucionar amb pràctiques com les «*boïgues*» i els «*formiguers*» catalans, la tala de fustes o bigues, el carboneig i la recollida d'encenalls, la pastura d'agllans, la pela del suro i la recol·lecció de llenyes, castanyes i pinyes, plantes remeieres, espàrrecs, bolets o fullaraca emprada com adob, juntament amb tots els altres usos múltiples que la cultura pagesa feia del bosc i que exigia mantenir-hi oberts una infinitat de camins. Aquells aprofitaments agro-forestals i pecuaris també incloïen un cert recurs selectiu i puntual al foc per mantenir la frontera entre l'espai forestat i la pastura. *L'origen del caràcter epidèmic dels incendis forestals és aquesta combinació de l'abandó de tots aquells usos multifuncionals del bosc de la cultura pagesa tradicional, amb un creixement desordenat de masses boscoses cada cop més grans, uniformes i deixades de la mà de déu.* Cada cop més experts afirmen que l'alternativa als focs incontrolats i devastadors és el retorn a un “foc verd”, controlat i orientat a reobrir-hi espais oberts i restablir-hi aprofitaments ramaders extensius que també ajudarien al foment de la biodiversitat (tal com ja ha començat a fer el Centre de la Propriété Forestière a la part mediterrània de França, i recomana el Nou Pla Director de Política Forestal de la Generalitat de Catalunya).
15. *L'agricultura i la ramaderia ecològica són els primers grans aliats de la nova cultura del territori, que ha de trobar solucions integrals a les greus disfuncions ambientals d'un model agropecuari que ha esdevingut tan aliè al medi que explota, com ecològica i econòmicament insostenible.* Les tecnologies agràries de la mal anomenada “revolució verda” estan exhaurides, i la seva superació ens condueix a una cruïlla decisiva. Les “solucions” transgèniques que volen imposar les mateixes empreses multinacionals que ja controlen una gran part de la cadena alimentària mundial no suposen altra cosa que donar una altra volta de clau a un model agropecuari insostenible, indiferent al territori, que destrueix la diversitat agrària i mina la biodiversitat. Si la voluntat democràtica de la ciutadania y la rebel·lió dels consumidors i les consumidores conscients no barra el pas a la imposició dels productes transgènics, tampoc no hi haurà futur per a una nova agricultura i ramaderia ecològiques que tornin a treballar amb la natura amb uns sistemes territorialment integrats.
16. *Les disfuncions ambientals que pateix el territori, i la resolució dels conflictes que generen, necessiten solucions integrals. Si no obrim camí a opcions territorialment sinèrgiques, cada problema parcial tractat de manera aïllada no trobarà vies de sortida viables.* Mentre hi ha un discurs que encara proclama que la Mediterrània en general, i Catalunya en particular, és un país pobre en recursos energètics, i afirma que es necessita importar electricitat nuclear francesa o perllongar la vida útil de les centrals nuclears al nostre territori, la majoria dels boscos que creixen en antics espais agraris abandonats romanen sense cap aprofitament ni manteniment. Una bona gestió ambiental del territori, orientada a millorar-ne l'estat ecològic i fomentar-hi la biodiversitat, reclama *recuperar la vella pràctica de la «boïga» reobrint clarianes i camins d'accés al bosc, i aprofitar el desboscament selectiu com una font addicional d'energia renovable* mitjançant petites plantes de biomassa integrades a les poblacions properes. Quan el discurs oficial encara proclama que no hi ha alternatives a una ramaderia intensiva funcionalment desconnectada de l'espai cultivat, i només cerca solucions de final de canonada a l'excés de purins, *aquells espais*

selectivament oberts al bosc podrien acollir una nova ramaderia ecològica extensiva que proporcionés al món rural noves oportunitats de generar valor afegit oferint aliments de qualitat associats a la millora de l'estat ambiental del territori. Mentre les polítiques agràries encara ignoren l'immens patrimoni dels vessants aterrats amb feixes i bancals, o proclamen que el seu manteniment no es podria costejar, *una bona ordenació territorial hauria d'obrir clarianes de forma prioritària a llocs on hi hagi terrasses i camins per recuperar*. Quan massa gent encara identifica el desenvolupament edíl·lic o el desenvolupament d'horts solars amb la degradació del paisatge, una recerca de solucions territorialment sinèrgiques pot trobar a zones ventoses un lloc adient als aerogeneradors i els captadors fotovoltaïcs en molts d'aquells nous espais pecuaris o agro-forestals aclarits on cal obrir nous accessos o, encara millor, *recuperar-ne d'antics* que s'han perdut. Desbloquejar aquest fals conflicte entre el desenvolupament de les energies renovables i el manteniment del bon estat ecològic ha de ser una prioritat de la nova cultura del territori. Hem de trobar solucions integrals basades en la sinèrgia territorial.

17. Les masies i comunitats rurals van dur a terme durant tants segles una curiosa gestió integrada del territori *per necessitat*: depenien dels animals per obtenir fems i força de tir, i només una assenyada integració de la cria de bestiar amb els altres usos agrícoles i forestals del territori podia contrarestar la considerable pèrdua energètica que comportava la seva alimentació. Feien un ús eficient del territori precisament perquè eren pobres en energia i materials d'origen no orgànic. *Amb l'arribada del consum en massa de combustibles fòssils i fertilitzants químics, la gestió integrada del territori va deixar de ser una necessitat. Però la fi d'aquella antiga necessitat, havia de ser també la fi de les seves virtuts?* La resposta és: *no calia. Una planificació i gestió ordenada del territori podria haver pres el relleu.*
18. No és cap casualitat que la planificació regional i urbana fos un descobriment contemporani que es produí, a Catalunya com a tota Europa, al mateix moment històric en què les velles cultures agràries començaven a perdre la seva mil·lenària capacitat de mantenir gestionat el territori d'una manera integrada. *Si al nostre país hem patit fins ara un buit tan gran d'ordenació territorial, i un excessos tan pregons d'especulació del sòl, això té molt a veure amb la manca de democràcia* o a la baixa qualitat de la que hem tingut realment. Per adonar-se només cal creuar els Pirineus, i comparar els paisatges rurals i urbans que trobem Nord enllà amb la greu desordre del nostre territori. Des dels grans i innovadors urbanistes Ildefons Cerdà (1815-1876) i Cebrià de Montoliu (1873-1923), fins els germans Nicolau Rubió i Tudurí (1891-1981) i Santiago Rubió i Tudurí (1892-1980) o el GATPAC (1928-1939), Catalunya havia tingut propostes molt clarividents i innovadores de planificació urbana i ordenació territorial. Ha estat la manca de llibertats polítiques i l'enorme empobriment cultural de la dictadura de Franco el que va originar un gravíssim buit de planificació, i ens ha deixat una petjada tan visible en la degradació de tot el litoral, les ciutats i barris, els polígons industrials, les zones turístiques o les àrees rurals abandonades. Ja és hora que els plans territorials parcials i els plans directors urbanístics integrin tots els requeriments, i condicionants d'avaluació ambiental estratègica rigorosa.

19. Després de tres dècades d'institucions democràtiques l'ordenació territorial és encara una assignatura pendent, i l'especulació del sòl segueix imposant-se massa vegades sobre la voluntat ciutadana i els interessos generals del país. El buit de planificació territorial encara té molt a veure amb la baixa qualitat de la democràcia sorgida d'una transició política gens exemplar després de la mort de Franco. *L'avenç d'una nova cultura del territori, que posi el manteniment del bon estat ecològic en el centre de l'ordenació dels usos del sòl, necessita una democràcia més participativa i de major qualitat deliberativa que la que ara tenim.*
20. La tasca més urgent dels moviments socials que s'han alçat contra l'especulació privada del sòl, i la manca durant tants anys d'unes polítiques públiques d'ordenació territorial a l'alçada de les circumstàncies, ha estat i és encara aturar nous projectes de construccions residencials o turístiques a zones del litoral ja saturades fins extrems absurds, noves autopistes i carreteres en àrees ja encerclades per viaris de gran capacitat al servei del transport motoritzat, camps de golf, línies d'alta tensió o altres infraestructures agressives, sovint innecessàries o fins i tot contraproductives per al nou model territorial que necessitem. La cultura del "aquí no", que tan lamenten alguns poders fàctics, no és altra cosa que la resposta reactiva a aquesta manca de deliberació, participació i planificació democràtica del territori. Tanmateix, *per avançar realment cap un nou model territorial que mantingui en bon estat el seu funcionament ecològic cal que la protesta es combini amb la proposta de solucions innovadores i socio-ambientalment coherents a totes les escales del problema (local, regional, nacional, estatal, europea i global). Aquestes solucions han de ser territorialment sinèrgiques. És a dir, han de contemplar a la vegada tots els vessants interrelacionats de la qüestió (rural i urbana, energètica i eco-paisatgística, material i cultural, tangibles i intangibles, etc.).*
21. *La tercera gran patologia ambiental del nostre territori està feta de ciment i asfalt, i consisteix en l'avenç descontrolat d'una urbanització especulativa.* Esperonada per la multiplicació de la xarxa viària pública al servei d'automòbils i camions privats, les regions metropolitanes de Barcelona, Girona i Tarragona han estat experimentant un procés de conurbació dispersa que envaeix alguns dels millors sòls del territori anul·lant-ne les funcions ambientals, destrueix espais lliures i possibles connectors biològics, tendeix a segregar socialment les persones en l'espai segons els nivells de renda i/o l'origen social o cultural, incrementa les distàncies entre residència i treball o serveis, i multiplica exponencialment la dependència de l'automòbil, la generació de residus urbans, la despesa energètica, els consums d'aigua i les emissions disperses de gasos d'efecte hivernacle per habitant. *Una nova cultura del territori ha de tenir com a màxima prioritat aturar aquesta febre constructora de suburbis dispersos, i reorientar els creixements urbans cap un altre model basat en una xarxa de ciutats i viles més denses, mixtes i plurifuncionals, socialment integradores, on esdevingui possible fer les paus amb la natura.*
22. A moltes comarques ha proliferat un discurs summament ambigu que atribueix "a Barcelona" o "la ciutat" tots els mals que pateix el territori. Aquest discurs silencia, en primer lloc, les patologies ambientals originades per un model agrícola i ramader insostenible, que ha esdevingut una de les principals fonts de

degradació paisatgística i contaminació difusa. Amaga, en segon lloc, que també a les comarques no barcelonines la major part de la població viu i treballa a unes viles i ciutats on els consums d'energia i aigua per habitant, i les seves emissions de gasos hivernacle, són iguals o sovint superiors als habitants de les regions metropolitanes. Però l'error més greu d'aquest discurs és no entendre que *la ciutat ha de ser una part substancial de les solucions a les disfuncions ambientals que patim. Només l'aliança entre una nova agricultura i ramaderia ecològiques, i una xarxa de ciutats i pobles realment compromeses amb la sostenibilitat, podrà fer realitat una nova cultura del territori.*

23. Per a l'ecologia humana la ciutat ha estat una gran troballa evolutiva: permet multiplicar les oportunitats d'interacció, reduint al mínim possible les necessitats de transport i el consum de sòl. Engrandint les capacitats d'opció de la gent, la ciutat pot esdevenir un espai molt important pel *desenvolupament humà*. Les ciutats de veritat, basades en una densitat i mixticitat adients dels usos, poden ser concebudes també com un recurs renovable on la rehabilitació dels teixits ja existents pot esdevenir una alternativa al consum horitzontal de territori. Però les nostres ciutats actuals no assoleixen aquest desenvolupament humà sostenible. La prova més pregonada són les greus dificultats per accedir a un habitatge assequible i digne, que amb l'actual boom de l'especulació immobiliària afecten greument a un nombre cada cop més gran de persones joves o famílies amb treballs precaris i baixos ingressos. Aquesta privació del dret més elemental a l'habitatge i la ciutat és un dels engranatges de l'actual explosió metropolitana en forma de conurbació dispersa, que segrega socialment les persones a l'espai i multiplica la petjada ecològica del seu metabolisme social. Aturar l'especulació, i garantir realment el dret constitucional a l'habitatge per a tothom, són tasques urgents i preferents d'una nova cultura del territori, que han d'anar de la mà amb el canvi cap a tipologies constructives de menor impacte ambiental. Ni les ciutats actuals, ni menys encara els suburbis dispersos de baixa densitat, aconseguen satisfer les necessitats de la gent d'una manera *sostenible*: és a dir, sense comprometre el desenvolupament humà d'altres persones o territoris en el present, o de les generacions futures. Però *els seus fracassos quan a capacitat pel desenvolupament humà, o la sostenibilitat, tenen a veure amb el model imperant de ciutat. La conurbació dispersa deteriora el funcionament ecològic del territori destruint, a la vegada, la pròpia ciutat.* No és la ciutat el problema, sinó el seu propi fracàs.

24. Lluny de comportar cap mena de re-equilibri territorial, l'actual procés de dispersió de la població des de les actuals concentracions metropolitanes cap a noves corones cada cop més allunyades multiplica exponencialment tots els problemes socio-ambientals del territori. El principal re-equilibri territorial que necessita ara Catalunya consisteix a reduir els desnivells de l'actual jerarquia urbana dins la xarxa real de ciutats i viles que engloba *tot* el territori. Això vol dir incrementar el pes relatiu de les ciutats petites i mitjanes en detriment dels grans centres metropolitans de Barcelona, Tarragona i Girona ja massa saturats. Cal fer nous eixamples a les ciutats intermèdies, com es va fer ja fa un segle i mig a Barcelona o Sabadell. *L'alternativa a una extensió desordenada de les conurbacions disperses és construir una xarxa de ciutats i viles denses, plurifuncionals i integradores, basada en la retícula urbana tradicional que el territori català ha heretat del passat, unides amb un sistema eficient de*

transport ferroviari o col·lectiu, i separades per diversos cinturons o anelles verdes d'espais hortícoles, agraris i forestals vius que, juntament amb el sistema d'espais naturals protegits, i units per corredors biològics viables, mantinguin un bon funcionament ecològic de tota la matriu territorial.

25. Per avançar cap un model territorial que sigui local i globalment més sostenible *les ciutats, viles i pobles de Catalunya –com les de qualsevol altre lloc del món desenvolupat— han de reduir significativament la petjada ecològica del seu metabolisme col·lectiu.* Avui totes les ciutats, viles i pobles del nostre país necessiten importar uns materials i una energia que els arriba de llocs molt allunyats de la seva vista. *Tothom viu a un lloc del territori, però ningú no viu de forma exclusiva del petit territori proper on habita.* Els criteris d'eficiència, suficiència i justícia ambiental han de aplicar-se en la recerca de solucions a tot arreu, tenint en compte aquesta múltiple dimensió, local, regional, nacional, estatal, europea i internacional del problema.

Aquestes vint-i-cinc idees, i les orientacions o propostes que se'n deriven, poden resumir-se en una sola noció central: *el paisatge és la percepció humana del territori, i la seva configuració esdevé l'expressió territorial del nostre metabolisme social. Per a la nova cultura del territori tots els paisatges han de ser entesos com un mirall que reflecteix la mena de relacions que la nostra societat manté amb la natura. Si no ens agraden els paisatges que tenim, hem de canviar la nostra forma de viure i convidaure.*